

Bediüzzaman Said Nursî'ye Göre İhtiyaç Kavramı

The Concept of Need According to Bediuzzaman Said Nursi

Veli SIRIM

Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Namık Kemal University Faculty of Economics and Administrative Department of Economic History, Tekirdağ/Türkiye. vsirim@nku.edu.tr, Orcid ID 0000-0002-8130-6153

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Arařtırma Makalesi / Research Article
Geliř Tarihi – Date Received	17 Mart / March 2022
Kabul Tarihi – Date Accepted	12 Haziran / June 2022
Yayın Tarihi – Date Published	28 Haziran / Haziran 2022
Yayın Sezonu	Haziran - June
Issue - Sayı	13

Atıf / Cite as: Sırım, Veli. "Bediüzzaman Said Nursî'ye Göre İhtiyaç Kavramı: The Concept of Need According to Bediuzzaman Said Nursi". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 13 (June / Haziran 2022), 63-86.

<https://doi.org/10.53427/katre.1058799>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

Bediüzzaman Said Nursî'ye Göre İhtiyaç Kavramı¹

Veli SIRIM

Öz

Batılı iktisadî yaklaşıma göre, insanların ihtiyaçları ile bu ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetler arasında bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Bu anlayışa göre insan ihtiyaçları sonsuz, buna karşılık ihtiyaçların karşılanacağı kaynaklar kıttır. Bu yaklaşım aslında insandaki biyolojik ihtiyaçların sonsuzluğu varsayımına dayanmaktadır ve insanı insan yapan temel ahlâkî ve manevî özellikleri dikkate almamaktadır.

Bireylerin arzu ve istekleri, iyi veya kötü ayırımı yapılmaksızın ihtiyaç kategorisi altında değerlendirilmektedir. İhtiyaçları sınırlayan temel unsur hukukî veya ahlakî kural ve yaptırımlar değil, sadece ve sadece kaynakların kıt oluşudur.

İhtiyaçların sonsuz kabul edilmesinin doğal bir neticesi olarak üretim tarzı ve sistemi de bu anlayışa göre kurgulanmıştır.

Sınırsız olduğu var sayılan unsurun "ihtiyaç" etiketi altında "arzular" olduğu şeklinde bazı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu durumda "İhtiyaçlar gerçekten sonsuz mu, yoksa bir takım yöntemlerle yapay bir şekilde artırılıyor mu?" sorusu sorulmaktadır. Buradan hareketle içinde yaşadığımız kapitalist sistem tarafından, insan tabiatında bulunan birbirinden farklı arzu, istek ve ihtiraslar ile başkalarından farklı olma duygusunu sürekli olarak tahrik edeceği bir üretim sistemi kurguladığı görülecektir.

Buna karşılık İslâm'ın ortaya koyduğu ihtiyaç yaklaşımında, maddî haz ve tatminin sınırsızlığı değil, manevî haz ve tatminin sınırsız oluşu ilkesi kabul edilmiştir. Üretim, bölüşüm ve tüketim esasları bu temel yaklaşım üzerine kurgulanmıştır.

İhtiyaçların temel özellikleri arasında gösterilen sınırsızlık, değişkenlik, birbirinin yerine ikame edilebilme gibi hususlara İslâm dininin de benzer şekilde yaklaştığını söyleyebiliriz. Ancak İslâm, bu hususlara bir disiplin ve temel bir yaklaşım getirmeye çalışmıştır. Örneğin, ihtiyaçlar sonsuz gibi görünmekle birlikte, Müslüman birey kendi ihtiyaçları yanı sıra başkalarının ihtiyaçlarını da dikkate almak zorundadır. Bir diğer ifadeyle, kendisiyle birlikte bütün toplumun ihtiyaçlarını düşünmeye mecburdur.

Batılı iktisadî yaklaşım ihtiyacı bütünüyle kişisel bir olgu şeklinde değerlendirmektedir. İslâmî bakış açısı ise ferdî değil, içtimaîdir. Bireysel ve kişisel değil toplumsaldır. Hadise ve olgulara daha geniş bir çerçeve olan sosyal bir açıdan yaklaşır.

İslâmî iktisat düşüncesinde kanaat çok önemlidir. Zira kanaat, dünya hayatını sürdürme adına yapılan bütün faaliyetlerde her türlü aşırılıktan kaçınmak demektir. Kanaat ihtirastan ve kıskançlıktan sakınmak, hakkına razı olmak, gönül huzuruyla yaşamaktır. Kanaat özelliği güçlendiği oranda, ihtiyaçlar ve bunların karşılanma yolları önünde bir oto-kontrol mekanizması tesis edilmiş olacaktır.

¹ Bu makale 3-4 Ekim 2021Tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen 12. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu'nda sunulan tebliğin geliştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

Kaynakların kıtlığı konusuna İslâm'ın yaklaşımı Batılı iktisatçılar gibi değildir. İslâm dininin insan üzerine yüklediği en büyük ve en önemli sıfat "Halifetullah" olmasıdır. İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesi, yani Allah'ın adına tasarrufta bulunma yetkisi verilmiş temsilcisidir.

Bediüzzaman Said Nursî insanın yaratılışına bir bütün olarak bakar. Beden ve ruh ayırımı yapmaz. Dolayısıyla ihtiyaç kavramına Batılı iktisatçıların yaptığı gibi sadece bedensel ve maddî olarak bakmaz. Zira bedensel ve maddî açıdan insandaki ihtiyaçların sınırı ve hududu yoktur. İhtiyaç bakımından bu kadar sınırsız ve hudutsuz olması aslında insanı bütün varlıklar içinde en fakir, en zayıf, en savunmasız ve en muhtaç varlık haline getirir.

İnsan mahiyeti itibarıyla varlıkların en kapsamlı, özellik ve kapasite açısından en donanımlı varlığıdır. Sadece görünen maddî âlem ile değil, görünmeyen gayb âlemleriyle de bağlantılıdır. İnsan ruhunda gizli ve sonsuz mahiyet ve sıfatlara sahip olan yönü insanı her şeyde sonsuzluk arayışına yöneltir. Buradan hareketle insanın içinde bulunan ve insandaki ihtiyaçları sınırsız hale getiren yönleri insanı bu sınırlı âlemde tecellî ve yansımaları bulunan Esmâü'l-Hüsnâ'ya (Allah'ın eşsiz güzellikte ve sınırsız olan isimlerine) yönlendiren çok önemli araçlar haline gelmektedir.

Bu bakış açısı insanın dünyevî olan her hadise ve olayla olan ilişkisini, davranışlarını ve bakış açısını da şekillendirir.

İnsana yerleştirilen sonsuz ihtiyaçlar, aslında insanın yaratılış maksadı olan "ahsen-i takvîm" derecesine nail olması için çok önemli bir vesiledir.

İhtiyaçlarla Esmâ arasındaki bu güçlü bağ ve ilişki, insanın dünya ile sınırlanan bakış açısını alabildiğine genişletir, sonsuz ahiret âlemlerini de kuşatacak bir genişliğe ulaştırır. Örneğin bir çiçeği sevdiği ve istediği gibi ebedî ve sonsuz güzellikleri içinde barındıran Cenneti de ister ve sever.

Batı medeniyetinin en önemli özelliği insana tek yönlü bakış açısıdır. Bu bakış açısına göre insan sadece bedensel ihtiyaçlarını karşılama çabasında olan, bunun için her durumda faydasını düşünen, elde edeceği faydanın maksimizasyonunu hayatının en büyük hedefi olarak gören bir tüketim robotu gibidir. Tamamen kendi şahsî fayda ve menfaatine odaklanan, kendinden başkasını düşünmeyen, küçük bir menfaati uğruna en yakınının dahi zararını görmezden gelen, menfaate ulaşma konusunda vahşice rekabete, çatışmaya ve hatta yok etmeye dayalı bir hayat anlayışını kendine rehber eden rasyonel bireydir.

Bediüzzaman'a göre bu anlayışla şekillenen kapitalist sistemin zahirde gerçekleştirdiği zenginlik ve refah düzeyi, aslından bireyleri daha fazla şeye muhtaç etmiştir. Bu durum da aslında bireyi daha da fakirleştirmiş, dahası her türlü kötü ahlak özelliklerini kabullenir hale getirmiştir.

Bu makalenin temel amacı, genel olarak İslâm dininin, özel olarak da Bediüzzaman Said Nursî'nin ihtiyaç kavramına olan temel yaklaşımın ele alınmasıdır. Bu amaçla makalede öncelikle İslâm'ın benimsediği temel ihtiyaç yaklaşımına göre gerek bireysel gerek toplumsal hayatın nasıl şekillendirildiği ele alınmıştır. Bu yaklaşımın sadece tüketim sürecini değil, aynı zamanda üretim sistemini de nasıl belirlediği incelenmiştir. Bu konu değerlendirilirken yer yer Batılı iktisat anlayışıyla kıyaslamalara yer verilmiştir. Ardından Bediüzzaman Said Nursî'nin ihtiyaç kavramına yüklediği anlam üzerinde durulmuştur. Dokümanter analiz metodunu takip ettiğimiz bu makalede Bediüzzaman'ın anlayışında ihtiyaç kavramının iman ve kulluk boyutuyla hangi mânaları içerdiği, dünya hayatında hakikî saadete ulaşabilme adına bu kavrama nasıl bakılması gerektiğine dair değerlendirmeler incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: İhtiyaç Kavramı, Bediüzzaman Said Nursî, İslâm İktisadi Düşüncesi

The Concept of Need According to Bediuzzaman Said Nursi

Abstract

According to the Western economic approach, there is a mismatch between the needs of people and the goods and services that meet these needs. According to this understanding, human needs are endless, while the resources to meet the needs are scarce. This approach is actually based on the assumption of the infinity of human biological needs and does not take into account the basic moral and spiritual characteristics that make human beings human.

Desires and wishes of individuals are evaluated under the category of need, without distinction of good or bad. The main factor limiting the needs is not legal or moral rules and sanctions, but only the scarcity of resources. As a natural consequence of accepting the needs as endless, the production style and system were also designed according to this understanding.

There are some evaluations that the element that is assumed to be unlimited is "desires" under the label of "need". In this case, "Are the needs really endless, or are they artificially increased by some means?" question is asked. From this point of view, it will be seen that the capitalist system we live in has constructed a production system that will constantly provoke the feeling of being different from others with the different desires and passions found in human nature.

On the other hand, in the need approach of Islam, the principle of unlimited spiritual pleasure and satisfaction, not the limitlessness of worldly pleasure and satisfaction, was accepted. Production, distribution and consumption principles are built on this basic approach.

We can say that the religion of Islam has a similar approach to issues such as limitlessness, variability, and interchangeability, which are among the basic features of needs. However, Islam has tried to bring a discipline and a fundamental approach to these issues. For example, although the needs seem endless, the Muslim person has to take into account the needs of others as well as his own. In other words, it is obliged to consider the needs of the whole society with itself.

The Western economic approach considers the need as a purely personal phenomenon. The Islamic point of view is not individual, but social. Approaches events and phenomena from social perspective.

In Islamic economic thought, frugality is very important. For, frugality means avoiding all kinds of extremism in all activities carried out for the sake of sustaining the worldly life. Frugality is to avoid passion and jealousy, to be content with one's right, to live with peace of mind. To the extent that the frugality gets stronger, an auto-control mechanism will be established in front of the needs and the ways to meet them.

The Islamic approach to the issue of scarcity of resources is not like Western economists. The greatest and most important attribute that the religion of Islam imposes on man is that he is "Khalifetullah". Man is the caliph of Allah on earth, that is, the representative who has been given the authority to act on behalf of Allah.

Bediuzzaman Said Nursi looks at the creation of man from a holistic perspective. It does not distinguish between body and soul. Therefore, he does not look at the concept of need only physically and materially, as Western

economists do. Because physical and material needs of human beings have no limits and boundaries. The fact that man is so limitless and limitless in terms of needs actually makes him the poorest, weakest, most vulnerable and most needy of all beings.

In terms of human nature, it is the most comprehensive of the assets and the most equipped in terms of features and capacity. It is connected not only with the visible material world, but also with the invisible realms of the unseen. Its aspect, which has hidden and infinite qualities and attributes in the human soul, leads people to seek eternity in everything. From this point of view, the aspects that exist in human beings and make human needs unlimited become very important tools that lead humans to Esmâ'ül-Hüsnâ (The Names of Allah, which are uniquely beautiful and unlimited), which are manifested and reflected in this limited world.

This point of view also shapes the relationship of man with every worldly event, his behavior and his point of view.

Infinite needs placed in human beings are in fact a very important means for humans to attain the degree of "Ahsen-i Takvîm" (Owning the Most Beautiful Creation), which is the purpose of creation.

This strong connection and relationship between the needs and the Names of Allah, widens man's viewpoint, which is limited to the world, to a level that will encompass the eternal hereafter. For example, as he loves a flower and wants it, he also wants and loves Paradise, which contains eternal and endless beauties.

The most important feature of Western civilization is its one-sided perspective on human beings. According to this point of view, human is like a consumer robot that only tries to meet his bodily needs, thinks of its usefulness in every situation, and sees utility maximization as the greatest goal of his life. He is a rational individual who focuses entirely on his own personal benefit and interest, does not think about anyone but himself, ignores the harm of even his closest person for the sake of a small benefit, and guides himself to a life understanding based on brutal competition, conflict and even destruction in order to reach the benefit.

According to Bediüzzaman, the level of wealth and prosperity created by the capitalist system shaped by this understanding throughout the world has actually made individuals need more things. In fact, this situation has made the individual poorer, and moreover, it has made all kinds of bad morals accepted.

The main purpose of this article is to discuss the basic approach of the religion of Islam and Bediüzzaman Said Nursî on the concept of need. For this purpose, in the article, first of all, it is discussed how both individual and social life is shaped according to the basic needs approach adopted by Islam. It is examined how this approach determines not only the consumption process but also the production system. While this subject is being evaluated, comparisons with the Western understanding of economics are included from time to time. Then, information was given about the meaning that Bediüzzaman Said Nursî attributed to the concept of need. In this article, in which we followed the documentary analysis method, the meanings of the concept of need in Bediüzzaman's understanding with the dimension of faith and servitude were evaluated. At the same time, the evaluations on how to look at this concept in order to reach true happiness in worldly life were examined.

Keywords: The Concept of Need, Bediüzzaman Said Nursî, Islamic Economic Thought.

Giriş

İnsanlar hayatlarını devam ettirmek için çeşitli mal ve hizmetlere ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik bir takım üretim faaliyetlerinde bulunurlar.

İnsanların ihtiyaç duyduğu şeyler doğal çevrede her istenilen yerde, miktarda ve kalitede hazır bulunmaz. Aynı zamanda insan, ihtiyaçlarını kendi başına karşılayamaz ve karşılaşılan ortak problemleri diğer insanlarla beraberce çözebilir. Bu yüzden diğer insanlarla beraber yaşamak zorunluluğu vardır (Ersoy, 2015).

İhtiyaç kavramı aynı zamanda üretim, üretimde kullanılan üretim faktörlerinin organizasyonu ve üretim neticesinde elde edilen gelirin bölüşümünün gerçekleştirilmesi aşamalarında da başrol oynayan bir kavramdır. Dolayısıyla tercih edilen ve uygulanan ekonomik sistem tarafından bu kavramın nasıl algılandığı ve nasıl bir çerçeve çizildiği çok önemlidir.

Batılı iktisadî yaklaşım, insanların ihtiyaçları ile bu ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetler arasında bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Bu temel düşünceden hareketle iktisat ilmi “kıt kaynakların sınırsız ihtiyaçlar arasında nasıl bölüştürüleceğini gösteren bir ilimdir” şeklinde tarif edilmiştir. Bu tanımdaki temel varsayım insan ihtiyaçlarının sonsuz, buna karşın ihtiyaçların karşılanacağı kaynakların ise kıt oluşudur (Kılıçbay, 1974). Aslında bu temel yaklaşım Kapitalist sistemin bir özeti mahiyetindedir. Çünkü bu sistem, insan ihtiyaçlarının sonsuzluğu temeli üzerine kuruludur. Kıt kaynaklar “arz” yönünü teşkil ederken sonsuz ihtiyaçlar “talep” yönünü şekillendirir. Bu temel bakış açısına göre talep hem nitel hem nicel yönden sürekli artış eğiliminde iken, bunu karşılamak için gerekli olan kaynaklar ise sınırlıdır.

İhtiyaçların sonsuz oluşu yaklaşımı, bu ihtiyaçların etrafında bir meşrûiyet çerçevesi çizilmesini alabildiğine zorlaştırmakta, bu yönde getirilen yasal sınırlamalar ve düzenlemelerin uygulanmasına yönelik ciddi zorluklar başgöstermektedir. Dolayısıyla insanın ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanmasında gerekli görülen mal ve hizmetler arasında bir uyumsuzluk bulunduğu, iktisat biliminin ana çıkış noktasının bu bakış açısı olması gerektiği şeklindeki bir anlayışın gözden geçirilmesi gerekmektedir (Tabakoğlu, 1987). Zira bu yaklaşım, tam anlamıyla insandaki biyolojik ihtiyaçların sonsuzluğu varsayımına dayanmakta ve insanı insan yapan temel ahlâkî ve manevî

özellikleri dikkate almamaktadır. Sadece bu yönüyle dahi aslında insanın doğrudan kendisini devre dışı bırakan bir özelliğe sahiptir (Kızılkaya, 2014).

İhtiyaçların sonsuz kabul edilmesi halinde, üretim tarzının ve sisteminin de bu anlayışa göre kurgulanması gerekecektir. Böyle bir anlayışla hayata geçirilen üretim sistemi ise, zaten sınırlı olan kaynakların israf edilmesi, üretilen mal ve hizmetlerin pazarlanabilmesi için sade hayat, kanaatkârlık, dengeli ve ölçülü tüketim gibi esasların görmezden gelinmesi kaçınılmaz olacaktır (Gül, 2010).

Sınırsız olduğu var sayılan unsurun "ihtiyaç" etiketi altında "arzular" olduğu şeklinde bazı değerlendirmeler bulunmaktadır. Zira ihtiyaçlar karşılandıkça şiddetlerini kaybetmektedir. Batılı iktisat düşünürleri tarafından da kabul edilen bu gerçekten hareketle "Azalan Marjinal Fayda" olarak adlandırılan bir iktisat yasası ortaya konmuştur. Bu yasaya göre fizyolojik esaslı olan ihtiyaçların karşılanması oranında önce artış yönlü bir yol izlemekte, ardından azalma eğilimine girmektedir. Hatta belli bir noktadan sonra negatif düzeylere inmekte, fayda yerine zarar vermektedir. Fizyolojik ihtiyaçların tekrarlanma özelliği ise bir yanılgıya sebep olabilmektedir. Zira her defasında aynı döngü yaşanmaktadır. Bu durumda "ihtiyaçlar gerçekten sonsuz mu, yoksa bir takım yöntemlerle yapay bir şekilde artırılıyor mu?" sorusu ister istemez gündeme gelecektir. Zira ortada olan tabloya göre psikolojik olan arzular harekete geçirilmekte, tamamen sunî ve yapay bir çerçevede ihtiyaçlar veya ihtiyaç olarak gösterilen ve kabul ettirilen şeyler adetâ sınırsız hale getirilmektedir. Burada temel itibarıyla ihtiyaçların giderilmesi, fayda ve tatminin maksimize edilmesi gayreti değil, üretimle birlikte gelirin maksimizasyonuna yönelik bir ekonomik sistem teşkil etme çabası kendini göstermektedir. Özetle Kapitalizm, insan tabiatında bulunan birbirinden farklı arzu, istek ve ihtirasların, başkalarından farklı olma duygusunu sürekli olarak tahrik edeceği bir üretim sistemi kurgulamıştır. Üstelik bunu, bizzat kendisinin ileri sürdüğü kaynakların kıt oluşu varsayımına rağmen yapmıştır. Sürekli ve artan hızla geliştirilen yeni üretim teknolojileriyle ölçsüz ve kesintisiz olarak gerçekleştirdiği üretimi kitlesel tüketime dönüştürme yönünde akıl almaz bir faaliyet söz konusudur.

Buna mukabil İslâm dininin ortaya koyduğu ihtiyaç yaklaşımında maddî haz ve tatminin sınırsızlığı değil, manevî haz ve tatminin sınırsız oluşu ilkesi kabul edilmiştir. Üretim, bölüşüm ve tüketim esaslar bu temel yaklaşım üzerine

kurgulanmıştır. Bu doğrultuda hareket eden ve bireysel fayda tatmini odaklı hareket etme yerine sosyal harcamalara (infaka) yönelen bir Müslüman için azalan marjinal fayda yasası işlemeyecektir. Sosyal harcamaların artması oranında manevî tatmin duygusu da artacaktır (Zaim, 1986). Bunun neticesinde de, “Artan Marjinal Fayda Yasası” diyebileceğimiz bir durum ortaya çıkacaktır.

Bu makalede, İslâm dininin ihtiyaç kavramıyla alakalı temel yaklaşım ele alınacaktır. İslâm’ın ortaya koyduğu temel yaklaşımın gerek bireysel hayatı gerek toplum hayatını nasıl şekillendirdiği ve yönlendirdiği üzerinde durulacak; sadece tüketim sürecini değil, aynı zamanda üretim sistemini de, ihtiyaç kavramına kendine mahsus bakış açısıyla nasıl kurguladığı yer yer Batı iktisadî anlayışıyla kıyaslamalara yer verilmek suretiyle ele alınacaktır. Ardından Bediüzzaman Said Nursî’nin ihtiyaç kavramına yaklaşım tarzı, bu kavramın iman ve kulluk boyutuyla hangi mânâları içerdiği, dünyevî açıdan hem ferdî hem toplumsal düzeyde hakikî saadete ulaşabilme adına bu kavrama nasıl bakılması gerektiğine dair yaklaşımları incelenecektir.

1. İslâm’a Göre İhtiyaç Kavramı

Arapça “h-v-c” kökünden gelen *İhtiyaç* kavramı, bir şeye onsuz yapamayacak derecede bağlanma ya da bir şeyin da lüzumlu ve gerekli görülmesi, mahrum olunan bir şeyin arzulanmasına sebep olan mahrumiyet hissi (Şemseddin Sami, 2004/İhtiyac Maddesi) gibi anlamları ifade eder. Çoğul olarak “İhtiyâcât” terimi kullanılır. Türkçede ihtiyaç terimiyle aynı anlamı ifade etmek için kullanılan “Hâcet” kelimesi de yine aynı kökten gelmektedir ve çoğulu “Hâcât” şeklinde ifade edilir (Komisyon, 1995/II).

Fıkıh (İslâm Hukuku) kitaplarında “Hâcet” kelimesi belli bir seviyedeki ihtiyacı ifade etmek için kullanılmakla birlikte, mutlak anlamda ihtiyacın karşılığı olarak da zikredilmektedir. Fıkıhçılar, ihtiyacın çeşitli ve farklı farklı oluşuyla birlikte zamana, mekâna, kişiye, hattâ içinde bulunulan durum ve ortama göre değişken olabileceğini ifade etmişlerdir (Yaran, 2007).

İslâm dini ihtiyaç kavramını sadece maddî tatmin cihetinden değerlendirmez. İslâm’a göre insanların manevî ve ruhî ihtiyaçları da bulunmaktadır (Yaran, 2007).

Diğer yandan İslâm’ın, ihtiyaç kavramıyla ilgili getirdiği şartlardan birisi “meşrûiyet”tir. Yasaklanan ve haram sayılan hususlarda eksikliği hissedilen, karşılanmak istenen şeyler ihtiyaç olarak görülmez. Gayr-ı meşrû, yani İslâm’ın

reddettiği ve yasakladığı bir eksiklik, sözlük anlamıyla ihtiyaç kategorisine girmiş olsa da, bir Müslüman için karşılanması gereken veya karşılanmasına izin verilen bir ihtiyaç olamaz (Yaran, 2007). Dolayısıyla bir Müslüman, helal yollardan kazandığı gelirini tüketim harcamalarında kullanırken içkiye, kumara, gayr-ı meşrû sayılan kadın ilişkileri vs. için kullanamaz. Kullanım sahaları, İslâm'ın meşrû gördüğü çerçeveye ile sınırlanmıştır (Zaim, 1986).

Kapitalist iktisadî yaklaşıma göre "ihtiyacı karşılayan her şey faydalıdır". Bu yaklaşımdan hareketle örneğin uyuşturucu kullanan birisi açısından afyon kullanmak çok faydalı bir fiil olarak görülebilir. Çünkü uyuşturucu kullanmakla o kişi bir ihtiyacı karşılamaktadır. Batılı iktisatçılar kitaplarında bu noktayı açıkça ifade etmekte ve kullanılması ahlâken doğru kabul edilmeyen bir şeyin, ekonomik yönden faydalı olabileceğini öne sürmektedirler (Baban, 1942).

Başta da belirtildiği gibi, Batı iktisadî yaklaşımında insanların ihtiyaçları sonsuz, bunları karşılayan kaynaklar kıt, yani sınırlıdır. Bireylerin arzu ve istekleri, iyi veya kötü ayırımı yapılmaksızın ihtiyaç kategorisi altında değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda ihtiyaç olarak algılanan şeyin ihtiyaç duyulduğu zaman diliminde tatmin edilmesi gerekliliği ön planda yer alır. İhtiyaçları sınırlayan temel unsur hukukî veya ahlakî kural ve yaptırımlar değil, sadece ve sadece kaynakların kıt oluşudur.

İhtiyaçların temel özellikleri olarak gösterilen sınırsızlık, değişkenlik, birbirinin yerine ikame edilebilme gibi noktalara İslâm fıkının mesafeli yaklaşmadığını görmekteyiz. Ancak İslâm, bu hususlara bir disiplin ve temel bir yaklaşım getirmeye çalışmaktadır. Örneğin, ihtiyaçlar sonsuz gibi görünmekle birlikte, Müslüman birey kendi ihtiyaçları yanı sıra başkalarının ihtiyaçlarını da dikkate almak mecburiyetindedir. Bir diğer ifadeyle kendisiyle birlikte bütün toplumun ihtiyaçlarını düşünmek durumundadır. Bu anlayışla hareket ederken bir yandan israftan kaçınırken diğer yandan cimrilikten uzak durması gerekir. Diğer bir ifadeyle ihtiyaçlarını yerine getirirken hem bireysel hem toplumsal yönden vasat (orta) yolu seçmekle yükümlüdür (Yaran, 2007).

Diğer yandan iktisatçılar ihtiyaçları zorunlu, kültürel ve lüks olmak üzere üç grupta değerlendirmişler, bu ihtiyaçların öncelik ve önem sırasına göre önce zorunlu, ardından kültürel, en son olarak lüks ihtiyaçlara göre bir seyir izlendiğini ifade etmişlerdir. Bu yaklaşıma göre beslenme, barınma ve giyinme gibi zaruri ihtiyaçlarını karşılayan kişiler, gelir durumlarına göre eğitim, kültür ve spor gibi kültürel ihtiyaçlarının karşılanmasına çabalar. Yine gelir

düzeyindeki değişmeye paralel olarak otomobil, elektronik aletler, iletişim araçları gibi belli başlı lüks mal ve hizmet talebinde bulunurlar.

Yeni teknolojilerinin hayata geçirilmesiyle birlikte artan üretim ve bu üretim düzeyinin sağladığı gelir artışıyla birlikte günümüz insanı, sadece zorunlu ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, kültürel ve daha ilerisi lüks mal ve hizmetleri ihtiyaç kategorisinde görür noktaya gelmiştir. Bilgi-iletişim ve haberleşme vasıtalarındaki hızlı gelişmeye ilave olarak pazarlama ve reklamcılık alanlarındaki gelişmelerle kişilerin istek ve arzularını ihtiyaç olarak değerlendirme ve ihtiyaçlar listesini adeta sonu gelmez hale getirme imkânına kavuşulmuştur. Üstelik insanlar sadece maddî hazlarla yetinmemiş, takdir görme, sosyal statü kazanma, başkalarından farklı olma ve göz önünde olma gibi bazı arzularını tatmin edebilmek için “ihtiyaç” adı altında adeta bir tüketim yarışı ve çılgınlığına sürüklenmiştir. Zira üretilen mal ve hizmetlerin satılması, kâr maksimizasyonunun sağlanabilmesi ve sermayenin belli ellerde alabildiğine toplanabilmesi için ihtiyaçların farklılaştırılması ve yeni ihtiyaç kalemlerinin meydana sürülmesi gerekmektedir.

Batı kaynaklı iktisadî yaklaşım ihtiyacı bütünüyle kişisel bir olgu şeklinde değerlendirmektedir. İslâmî bakış açısı ise ferdî değil, içtimaîdir. Bireysel ve kişisel değil toplumsaldır. Hadise ve olgulara daha geniş bir çerçeve olan sosyal bir zaviyeden yaklaşılır.

İslâm'a göre toplumda zarurî ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlar varken, yüksek gelir grubuna dahil kişiler ikinci ve üçüncü seviyedeki ihtiyaçlarını karşılayamazlar (Tabakoğlu, 2013). Dolayısıyla İslâm, ferdî ihtiyaçlarla içtimaî ihtiyaçlar arasında bir denge tesis etmeyi hedefler. Hattâ, yukarıda da belirtildiği gibi, İslâmî insan, sadece diğer insanların değil, içinde bulunduğu tabiatta var olan bütün canlı varlıkların ihtiyaçlarını da düşünmek, kendi ihtiyaçları gibi görmek ve gözetmekle mükelleftir.

İslâm âlimleri bu temel yaklaşım çerçevesinde ihtiyaçları genel hatlarıyla “Zarûrî, Hâcî ve Tahsinî İhtiyaç” şeklinde üç başlık altında değerlendirmişlerdir. Bunlardan zarûrî ihtiyaçlar akıl, din, can, nesil ve mal güvenliğinin sağlanması ve bu güven ortamında varlığının devamı için lüzumlu olan ihtiyaçlardır. Öyle ki, ıztırar (hayatî zorunluluk) halinde dinin haram kıldığı Allah'tan başkası için kesilen hayvan eti, meyte (kendiliğinden ölmüş hayvan), kan ve domuz etinin hayatta kalmaya yetecek düzeyde yenmesi, tüketilmesi helâl olur (Yaran, 2007). Hâcî grubu meydana ihtiyaçlar ise, birinci grupta yer alanlar seviyesinde

gerekli ve önemli olmasa da, yokluğu halinde insanların ciddî oranda rahatsız olacakları, hayatlarını sıkıntılı bir hale getirecek ihtiyaçlardır. Tahsînî ihtiyaçlara gelince, bu ihtiyaçların karşılanmaması insanlara sıkıntı vermese de, karşılanması halinde insanlara huzur sağlayan, hayatı daha müreffeh ve yaşanacak hale getiren ihtiyaçlardır. Bu grupta zikredilen ihtiyaçlara bazı İslâm âlimleri Kemâlî ve Tamâmî ihtiyaç terimleriyle (Yaran, 2007) bazı alimler ise “Zarafeti artırıcı ihtiyaç maddeleri” ifadesiyle yer vermişlerdir.

Medeniyetlerin gelişme seyrine paralel olarak sayılan gruplardaki ihtiyaç kalemleri kendi arasında yer değiştirebilir. Daha önceden lüks sayılan bir mal ve hizmet, günümüzde zarûrî ihtiyaç haline gelebilir. Dolayısıyla, belirtilen gruplar dahilindeki malların durumu sabit değil, sürekli değişken bir özellik taşır. Diğer yandan bu malların üretiminde öncelik sırası zorunlu ihtiyaç maddelerinden başlayıp, sırayla hayatı kolaylaştıran ve zarafeti artıran mallara doğru gitmesi gerekir. Temel bir kural olarak, arada bir çatışma olması ve tercih söz konusu olduğunda, daha üst seviyedeki mal ve hizmetlerin üretiminde, meselâ, daha alt seviyedeki zarafet kategorisinde yer alan bir mal veya hizmetten vazgeçmek gerektiği söylenebilir. Böylece, üretimde zorunlu ihtiyaç maddelerine öncelik tanınacaktır (Zaim, 1986).

Allah insanları, birbirine muhtaç özellikte yaratmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak toplumda yer alan her ferd, diğer insanların yararını dikkate almak, kendi yararı doğrultusunda hareket ederken diğer bireylerin de yararını gözetmek, faaliyetlerini bu doğrultuda gerçekleştirmek durumundadır. Küçük-büyük, fakir-zengin, kadın-erkek her bir ferd başkası için bir gereklilik ve kendisi de diğerine muhtaç haldedir. Bu yapılan gerçekleştirilen her üretim veya tüketim davranışı, ya bir yararın elde edilmesi veya mefsedet (zararın) defedilmesi amacına yöneliktir. Toplum meydana getiren kesimler arasındaki ihtiyaç kaynaklı bu beraberlik ve bağlılık gerek bireysel gerekse sosyal hayatın bütün kesimlerinde kendini gösterir (Yaran, 2007).

İslâm ihtiyaçlara, yukarıda da ifade edilen üçlü denge (İnsan, İnsan-Kâinat, İnsan-Toplum) prensibi doğrultusunda yaklaşır. Bu üçlü dengeyi ortaya çıkaracak kural ve kaideler belirler. Mesela toplumu oluşturan fertlerin gelir seviyeleri ne olursa olsun “kanaat” ilkesiyle hareket etmesi beklenir. İnsan, dünya hayatı süresince bütün ihtiyaçlarını tatmin edemeyeceğinin farkında olmalı, var olan imkânlarla iktifa etmeyi bilmelidir (Yaran, 2007).

İslâm iktisadî düşüncesinde kanaat çok önemlidir. Zira kanaat, dünya hayatını devam ettirme adına yapılan bütün faaliyetlerde her türlü aşırılıktan kaçınmak demektir. Kanaat ihtirastan, kıskançlıktan sakınmak, hakkına razı olmak ve neticede gönül huzuruyla yaşamaktır. İhtirasın zıddı olan kanaat, teşebbüsün verimliliğini ve kişinin iç huzurunu temin eder. Ekonomik hayatta üreticinin tüketicilerle, bireyin toplumla barışık olmasının da sebebidir (Tabakoğlu, 2010).

Kanaat hasleti güçlendiği oranda, ihtiyaçlar ve bunların karşılanma yolları önünde bir oto-kontrol mekanizması tesis edilmiş olacaktır.

Üçlü denge cihetinden bakıldığında gerek insanda, gerekse kâinatta var olan bütün varlıkların temel bir gayesi vardır ve o gayeye götüren yollar ve vesileler hazır olarak sunulmuştur. İnsandaki ihtiyaçlar da bu görevi görür ve insanı kendisi için belirlenen ana gayeye ulaştıracak yolu takip ederken kullanacağı çok önemli bir vasıta. Eğer böylesine önemli bir vasıta yerinde ve verilmiş gayesine uygun olarak kullanılırsa, insanoğlu hem dünyasını hem âhiretini mâmur edebilecektir. Dolayısıyla ihtiyaçların yönlendirmesiyle insanın dünya ve âhiret mutluluğuna erişmesi İlahî hikmetin bir gereğidir (İbnul'l-Mukaffa', t.y.).

İslâm'ın gösteriş tüketimine ve lükse ilave olarak israf tüketimine koyduğu yasak, gerek bireysel ihtiyaçları, gerekse toplumun umumuyla alakalı ihtiyaç kalemlerini ve miktarlarını belirleyici bir rol oynayacaktır:

“Ey Ademoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının. Yiyin için fakat israf etmeyin, Çünkü O, israf edenleri sevmez” (A'raf Sûresi: 39/31).

Âyette ifade edildiği gibi, insanların giyim-kuşamdan yeme-içmeye kadar bütün hareketleri aşırılığa kaçmadan, israfa yönelmeden, Allah'ın belirlediği sınırlar doğrultusunda, Allah'ın rızasına nail olabilmek amacıyla gerçekleşmelidir.

İsrafın haram kılınışını, ihtiyaç kavramı için getirilen bir sınırlama olarak değerlendirebiliriz. Üstelik bu sınırlamayı aşmadan hareket etme mükellefiyeti her bir ferdin kendi iradesine bırakılmıştır. Bu doğrultuda hareket eden bireylerden meydana gelen bir toplumda ise tabii ve fitrî bir otokontrol sistemini meydana gelecektir. Böylece bireysel tatmin ve toplumsal refah düzeyi, tüketim seviyesine ve gösteriş yarışına göre değil iktisadî ahlâkın hâkimiyetine göre meydana gelecektir. İslâmî insan modelinin tüketim alanında izleyeceği temel prensip, haz ve tatmin maksimizasyonu değil, haramdan

kaçınmakla, helâlden tüketmekle, israf ve cimrilik gibi zıt davranışlardan kaçınmakla, malını kendinden daha muhtaç olanlarla paylaşmakla, onları koruyup gözetmekle elde edeceği sonsuz manevî hazzı olacaktır (Tabakoğlu, 2013). Buradan hareketle, İslâmî insan, ihtiyaçlarını karşılarken içinde yaşadığı toplumdaki hayat seviyesi mutlaka dikkate alacaktır. Fakiri imrendirmekten, onun hasedini tahrik etmekten, gösteriş tüketimine yönelmekten şiddetle sakınacaktır (Zaim, 1986).

Kaynakların kıtlığı konusuna İslâm'ın yaklaşımı Batılı iktisatçılar gibi değildir. İslâm insanının üzerine yüklenen en büyük ve önemli sıfat "Halifetullah" olmasıdır. İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesi, yani O'nun adına tasarruf yetkisi verilmiş temsilcisidir. Bu sıfat ve yükümlülük sebebiyle insan, yine Allah'ın belirlediği sınırlar ve kaideler doğrultusunda istediği şekil ve miktarda istifade edebilme, tasarrufta bulunabilme salahiyetine sahiptir:

"O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!" (İbrahim Süresi, 14/34).

İslâm insanının tüm hareket ve davranışlarını belirleyen helâller ve haramlar vardır. İhtiyaçların karşılanma yollarından hangisinin helâl, hangisinin haram olduğu konusunda Kur'an ve Sünnette açık hükümler vardır. Daha sonraki zaman diliminde ortaya çıkan veya muhtemel gelişmelerle ortaya çıkabilecek yeni ihtiyaçlarla ilgili hükümler ise İslâm hukukçularının içtihatlarıyla belirlenmiştir. Bu hüküm kaynakları doğrultusunda hareket eden İslâm insanı, ancak helâl olan malları ihtiyaç kategorisinde görür. Aynı bakış açısı üretim faaliyetlerinde de geçerlidir. İslâm insanı mal ve hizmet üretip geçimini sağlarken, tasarruf yaparken, kısaca tüm iktisadî faaliyetlerini icra ederken helâl olan yol ve araçları tercih edecek, haram yol ve yöntemlerden uzak duracaktır.

İslâm'ın ortaya koyduğu emir ve yasaklarla harmanlanmış ahlakî ilkeler, aynı zamanda ekonomik fiil ve tercihleri sosyal adaleti sağlayacak doğrultuda şekillendiren bir özelliğe sahiptir ve neticede kendine özel bir iktisadî davranış şekli ortaya koymaktadır. Mesela İslâm, bir yandan bireylere iktisadî özgürlük verirken diğer yandan bunu kamu yararı ile sınırlamaktadır (Sili ve Akten: 2013/2).

İslâmî insanlardan müteşekkil bir toplumda bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya kâfi gelecek bir gelir seviyesinde bulunmaları esastır. Bu özellikle

birlikte, tüketime miktar ve çeşit yönlerinden sınır konulması insanların günümüzde belirli periyotlarla kendini gösteren ekonomik kriz ve darboğazların önündeki en büyük engellerdir. Tasarrufa ayrılabilen gelir fazlasının helâl olmayan tüketimin önüne geçilmesi sayesinde, sosyal refahı artıracak yatırımlar için daha fazla kaynak ayırabilme fırsatı ortaya çıkacaktır (Tabakoğlu, 2013).

2. Bediüzzaman'a Göre İhtiyaç Kavramı

2.1. İnsandaki Sınırsız İhtiyaçlar Bedenî Değil Ruhîdir

Bediüzzaman insanın yaratılışına bir bütün olarak bakar. Beden ve ruh ayırımı yapmaz. Dolayısıyla ihtiyaç kavramına Batılı iktisatçıların yaptığı gibi sadece bedensel ve maddî olarak bakmaz. Bu açıdan insandaki ihtiyaçların sınırı ve hududu yoktur. İhtiyaç bakımından bu kadar sınırsız ve hudutsuz olması insanı bütün varlıklar içinde en fakir, en zayıf, en savunmasız ve en muhtaç varlık haline getirmiştir.

İnsan “kâinatın zîhayatları içinde en ziyade ihtiyaçlısı”dır. “Hadsiz fakırla ve acziyle beraber hadsiz maksatları ve arzuları ve nihayetsiz düşmanları ve onu inciten zararlı şeyleri bulunan bir biçare zîhayatı”dır (Şuâlar, Onbirinci Şuâ, 2021).

“İhtiyaç dairesi, nazar dairesi kadar büyüktür, geniştir... Hattâ, hayal nereye gitse, ihtiyaç dairesi dahi oraya gider; orada da hâcet vardır. Belki, her ne ki elde yok, ihtiyaçta vardır. Elde olmayan ihtiyaçta vardır; elde bulunmayan ise hadsizdir. Demek, fakr ve ihtiyaçlarım dünya kadardır. Sermayem ise, cüz-i lâyetecezzâ gibi cüz'î bir şeydir” (Sözler, Onyedinci Söz, 2021).

İhtiyaçların sınırsızlığına karşılık insanda bu ihtiyaçları gidecek, karşılayacak güç, iktidar, imkân ve zenginliğin olmaması, insanı aynı oranda elem, azap ve ızdıraba giriftar eder. Çünkü insan, sahip olduğu akıl nimetiyle sahip olduklarını ve sahip olamadıklarını düşünecek, dünyevî cihetten ne kadar büyük imkân ve zenginliğe ulaşsa da emelleri ve arzularının sınırsızlığı yanında elde ettiklerinin ne kadar az ve sınırlı olduğunu görecektir, yine elemeler içinde yuvarlanmaktan kurtulamayacaktır. Üstelik dünyevî lezzet ve zevkler zail olma özelliğine sahiptir. İnsan henüz o lezzeti tadarken bile lezzetlendiği nimetin geçici oluşu, ondaki lezzeti yok edecek, acılaştırarak, nimet iken nikmete, lezzet iken azaba dönüştürecektir.

“Ruh-u insanî gayr-ı mütenahi ihtiyaçlara giriftar, gayr-ı mütenahi elemelere mahaldir. Gayr-ı mahsur lezzetlere iştihaldır. Gayr-ı mahdud âmâlî beslemektedir” (Mesnevî-i Nuriye, 2021).

İnsanı dünya nimetlerine, lezzetlerine ve zevklerine yönelten nefis, hevâ, şehvet, hırs ve arzular dünyanın tüm imkan ve nimetleriyle dahi tatmin olunmazken, yine de insan bu yönleriyle her yönüyle sınırlı olan bu dünya mülkünde adetâ memlûk (köle) olma özelliğine sahiptir:

“Şu alem-i ekberi mülk şeklinde inşa etmekle beraber, şu insanı dahi öyle bir surette halk etmiştir,.. İştihâ ve hırs ve dava vermiştir ki, o geniş mülkünde, bütün mülke muhtaç bir memlûk hükmüne getirmiştir” (Mektubat, Yirminci Mektup, 2021).

İnsanların meftun ve memlûk olduğu dünya nimetlerinden istifade derecesi aslında insanın kapasitesi kadardır. En temel ve zarurî ihtiyaçlarda dahi yeknesaklık ve tekdüzelik yoktur. Tıpkı bunun gibi ruhun ve kalbin de ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçların karşılanması da ihtiyaç şiddetine göre sıklaşabilmektedir. Tıpkı bedenın nefes almaya duyduğu ihtiyaç şiddeti gibi ruhun da her an ihtiyaç duyduğu şeyler vardır:

“Cismani ihtiyaçlar vakitlerin ihtilaflarıyla tebeddül eder, noksan ve fazlaşır. Mesela, havaya olan ihtiyaç her anda var. Suyu olan ihtiyaç, midenin harareti zamanlarında olur. Gıdaya olan hacet, her günde olur. Ziyaya olan ihtiyaç, alelekser haftada bir defa lazımdır. Ve hakeza...Kezâlik manevî ihtiyaçlar da vakitleri muhtelif ve mütefavittir. Her anda Allah kelimesine ihtiyaç vardır. Her vakit Besmeleye, her saatte La ilâhe illallah'a ihtiyaç vardır. Ve hakeza...” (Mesnevi-Nuriye, Ondördüncü Reşha, 2021).

“Hergün ihtiyaç gıdaya hissedildiği gibi, her vakit bu gıdâ-yı ruhânîye ihtiyaç hissedilir” (Barla Lahikası, 2021).

“Hem cismânî ihtiyaç gibi, mânevî hâcat dahi muhtelifdir. Bazısına insan her nefes muhtaç olur: cisme hava, ruha Hû gibi. Bazısına her saat: Bismillâh gibi ve hâkezâ...” (Sözler, Ondokuzuncu Söz, 329; Mektubat, Ondokuzuncu Mektup, 2021).

Elbette ihtiyaçların tekrar etme özelliği, o ihtiyacın karşılanması anındaki lezzet ve zevki artıran bir etkiye sahiptir. Manevî ve ruhî öyle ihtiyaçlar vardır ki, her an, her saniye tekrarlanır ve karşılandıkça sağladığı manevî lezzet ve zevkte asla bir azalma olmaz:

“Ey şikemperver nefsim! Acaba, hergün hergün ekmeğ yersin, su içersin, havayı teneffüs edersin; sana onlar usanç veriyor mu? Madem vermiyor; çünkü ihtiyaç tekerrür ettiğinden usanç değil, belki telezzüz ediyorsun. Öyle ise, hane-i cismimde senin arkadaşların olan kalbimin gıdası, ruhumun âb-ı hayatı ve lâtife-i Rabbâniyemin havâ-yı nesîmini cezb ve celb eden namaz dahi seni usandırmamak gerektir” (Sözler, Yirmibirinci Söz, 2021).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, maddî ve bedenî ihtiyaçların karşılanması nasıl dünya hayatının sağlıklı bir şekilde devamına imkan sağlıyorsa, manevî ve ruhî ihtiyaçların karşılanması da insanın manen sağlıklı bir hayat sürmesine, dünyevî saadet ve huzurun kapılarının aralanmasına imkân sağlayacaktır. Dolayısıyla manevî ihtiyaçların karşılanması sadece ahirete yönelik değildir. Dünyevî karşılık ve kazanımları da tartışılmaz bir şekilde gerçekleşir. Hattâ daha dünya hayatındayken uhrevî saadetin lezzetlerini tatma ve yaşama imkânı sunacaktır.

Maddî ve manevî, bedenî ve ruhî ihtiyaçları birlikte değerlendirme anlayışı ve bakış açısı insanı ibadetin ve kulluğun özü olan duânın sırrına eristiren önemli bir vesile olur. Hattâ sadece kavî duâ değil, fitrî ve ıztırarî duanın ehemmiyetini, ne kadar etkili olduğunu açıkça gösterir.

Bediüzzaman'an, ihtiyaçların şiddetiyle gayr-ı şuûri bir şekilde gayr-ı Müslimlerin hayatı kolaylaştırma, insanlığın faydasına ve hizmetine sunma adına ilim ve teknoloji alanında yaptıkları çalışmalar ve sergiledikleri gayretlerin fiilî birer duadırlar. Netice olarak elde edilen gelişme ve buluşlar da aslında o fiilî duaların makbuliyetinin açık birer nişanesidirler (Mektubat, Yirmidördüncü Mektup, 2021).

3.2. İnsan Ruhundaki Sonsuz İhtiyaçlar İnsanı Esmâ'ya Yöneltilir

İnsan mahiyeti itibarıyla varlıkların en câmii, yani özellik ve kapasite açısından en donanımlı varlıktır. Sadece görünen maddî âlemle değil, görünmeyen gayb âlemleriyle de alakadardır. İnsan ruhunda gizli ve sonsuz mahiyet ve sıfatlara sahip olan özellikleri insanı her şeyde sonsuzluk arayışına yöneltilir. Bu noktada sığınacağı en önemli ve büyük sığınak ise bu mahdut ve sınırlı âlemde tecellî ve yansımaları gözlemlenen Esmâ-i Hüsnâ'ya yönelmek ve onlara bağlanmaktır. Özellikle bu âlemde meftun olup bağlandığı güzelliklerin birer Esmâ tecellisi olduğunu bilmek insanı hem o güzelliklerin kaynağına yöneltilir, hem de ardındaki Esmâ ile birlikte o güzelliklerin aslında sınırlı değil sınırsız olduğunun farkına varır. Böylece ondaki muhabbet ve bağlılık mecazî olmaktan çıkar hakikî muhabbete döner. Bunun sonucunda insan hadis-i şerifte belirtilen "ihsan" derecesine ulaşır (Buhârî, İman 1; Müslim, İman 1). Yani insan kulluğun en ulvî derecelerine nail olarak "Allah'ı göremese de, her an Allah'ın kendini gördüğü" hakikatine nail olarak "huzur-u İlâhî"yi madden ve manen yaşar hale gelir.

Buradan hareketle insanın içinde bulunan ve insandaki ihtiyaçları sınırsız hale getiren yönleri aslında insanı bu sınırlı âlemde tecellî ve yansımaları bulunan Esmâ'ya yönlendiren çok önemli araçlar haline gelmektedir. Dolayısıyla hissedilen ihtiyacın görünen ve müşahede edilen yansımaları değil, yansımanın kaynağına olduğu hakikati ortaya çıkacaktır.

“Muzaaf meyil ihtiyaç, muzaaf ihtiyaç aşk, muzaaf aşk incizaptır” (İlk Dönem Eserleri, Sünühat, 2021).

Bediüzzaman'a göre kâinattaki her bir varlığın ve hadisenin varacağı, ulaşacağı bir “kemâl noktası” vardır. Canlı-cansız her bir varlıkta o kemal noktasına ulaşmaya yönelik bir meyil bulunur. Bu meyil öylesine şiddetlidir ki, şiddetli bir ihtiyaca dönüşür. O şiddetli ihtiyaç ise şiddetli iştiyâka, yani aşk derecesinde isteğe inkılap eder. Şiddetli iştiyâk ise incizâbla, yani o kemal noktasının çekim gücü içine girip onun etrafında dönmeyle neticelenir (Sözler, Yirmidokuzuncu Söz, 2021).

Bütün varlıklar için söz konusu olan bu meyil, ihtiyaç, iştiyâk ve incizâb silsilesi, en belirgin ve zahir olarak insanda görülür. Zira insan mahiyeti itibariyle “câmiyyet” özelliğine, yani kâinatta ve tüm varlıklar âleminde var olan bütün özellikleri üzerinde toplaması, tüm kâinatla alakalı olma vasfına sahiptir. İnsanın bütün varlıklarla böylesine alakalı ve bağlantılı olması ise özellikle ihtiyaç çerçevesinde kendini gösterir. Bediüzzaman'a göre kâinat hem bütünüyle, hem tek tek bütün unsurlarıyla Allah'ın sonsuz güzellik ve özellikteki Esmâ'sının, yani İsimlerinin yansıdığı birer ayna olma vasfına sahiptir. Kâinatta ve en küçüğünden en büyüğüne bütün varlık aynalarında yansıyan Esmâ, insanın sayısız ve sınırsız ihtiyaçlarıyla doğrudan alakalıdır. Aslında insanın kâinatla ve varlıklarla olan yakın ilişkisi bu Esmâ ve onlara olan insandaki ihtiyaç dolayısıyladır. Yani insan farkında olmasa da, kendindeki ihtiyaçları karşılama arayışındayken Allah'ın kâinatta yansıyan isimlerine büyük bir aşkla ve ihtiyaçla yönelmiş, onları sevmiş olur (Sözler, Otuzikinci Söz, 2021).

“İşte insanın mahiyeti ulviye, fitratı câmia olduğundan; binler enva'-ı hacat ile binbir esma-i İlahiyeye, herbir ismin çok mertebelerine fitraten muhtaçtır. Muzaaf ihtiyaç, iştiyaktır. Muzaaf iştiyak, muhabbettir. Muzaaf muhabbet dahi aşktır. Ruhun tekemmülatına göre meratib-i muhabbet, meratib-i esmaya göre inkişaf eder” (Sözler, Otuzikinci Söz, 2021).

Bu bakış açısı insanın dünyevî olan her hadise ve olayla olan ilişkisini, davranışlarını ve bakış açısını da şekillendirir.

“Bazan insan, câmiyet-i mahiyet cihetiyle hadsiz ihtiyacat noktasında esmâya muhtaç ve müştak olur ve o ihtiyaçla sever. Meselâ, sen bütün şefkat ettiğin akraba ve fukara ve zayıf ve muhtaç mahlûkata karşı âcizâne istimdat ihtiyacını hissettiğin halde biri çıksa, istediğin gibi onlara iyilik etse, o zâtın “in’âm edici” ünvanı ve “kerîm” ismi ne kadar senin hoşuna gider; ne kadar o zâtı o ünvanla seversin. Öyle de, yalnız Cenâb-ı Hakkın Rahmân ve Rahîm isimlerini düşün ki, sen sevdiğin ve şefkat ettiğin bütün mü’min âbâ ve ecdadını ve akraba ve ahababını dünyada nimetlerin envâıyla ve Cennette envâ-ı lezâizle ve saadet-i ebediyede onları sana gösterip ve kendini onlara göstermesiyle mes’ut ettiği cihette o Rahmân ismi ve Rahîm ünvanı ne kadar sevmeye lâyıktırlar; ve ne derece o iki isme ruh-u beşer muhtaç olduğunu kıyas edebilirsin” (Sözler, Otuzikinci Söz, 2021).

İnsanda dercedilen sonsuz ihtiyaçlar, aslında insanın yaratılış maksadı olan “ahsen-i takvîm” derecesine nail olmasına çok önemli bir vesiledir. İhtiyaçlardaki maksadın doğru ve yerinde kullanılmaması halinde de insan kendinden beklenen neticeyi ve meyveyi veremeyecek, tam tersine şükürsüzlük ve nankörlük girdabına sürüklenerek esfel-i sâfilîne yuvarlanacaktır (Mektubat, Yirmisekizinci Mektup, 2021).

İhtiyaçlarla Esmâ arasındaki bu güçlü bağ ve ilişki, insanın dünya ile sınırlanan bakış açısını alabildiğine genişletir, sonsuz ahiret âlemlerini de kuşatacak bir genişliğe ulaştırır. Örneğin bir çiçeği sevdiği ve istediği gibi ebedî ve sonsuz güzellikleri içinde barındıran Cenneti de ister ve sever. İnsandaki sonsuz istek, arzu ve emellerin karşılığını bulacağı yegâne yere ulaşmayı arzular. Dünyada çok sevdiği bir arkadaşını, yakınını, akrabasını görmek, onunla kavuşmak istediği gibi, ahret âlemine göçmüş peygamberlerden, evliya ve asfiyaya, geçmiş akraba ve yakınlarına kadar pek çok sevdiği insanın toplandığı ahret yurduna ulaşmayı ister. Bu büyük neticeyi ortaya çıkaracak, bu âlemin yıkıp yerine ebediyet ve sonsuzluk âlemini kuracak sonsuz ve sınırsız Kudret’e olan ihtiyaç ve iştiyâkı da elbette sonsuzdur (Sözler, Yirmiüçüncü Söz, 2021).

Hakikî sonsuzluk ve ebediyetle henüz şu sınırlı dünya şartlarında, böyle bir bakış açısıyla tanışan bir insan, dünyadaki sınırlılığını, fakrını, zaafını onlar ve maddî-manevî, dünyevî-uhrevî tüm isteklerini duâ ve kulluk ile Mâlikü’l-

Mülk olan Rabbinden ister. Böylece insan, hakikî kulluğun şuuruna vasıl olarak yaratılış maksadını yerine getirmiş olur.

“Acz, nidânın mâdenidir. İhtiyaç duanın menbaıdır” (Mesnevî-i Nuriye, Hubâb, 2021).

2.3. İhtiyacı Dünya İle Sınırlandıran Batı Medeniyeti, İnsanı Hakikî Kulluktan Maddeye Kulluğa Yönelmiştir

Başta da ifade ettiğimiz gibi, Batı medeniyetinin en önemli özelliği insana tek yönlü bakış açısıdır. İnsanı sadece bedensel ihtiyaçlarını karşılama çabasında olan, bunun için her durumda faydasını düşünen, elde edeceği faydayı azamileştirmeyi hayatının en büyük hedefi olarak gören bir tüketim robotu olarak varsaymıştır. Rasyonalite temelli bu bakış açısına göre tüm üretim ve tüketim sistemini kurgulamış, gerçekleştirdiği ve halen gerçekleştirmekte olduğu tüm teknolojik yenilikleri bu yolda kullanmış ve kullanmaktadır. Bunu yaparken, insanların zihin ve kalp dünyalarına kadar nüfuz etmiş, kendi kurguladığı dünyanın kurallarına ters düşebilecek her türlü ahlakî değeri, haram-helal kaygısını, israf endişesini, kendinden başkalarıyla ilgili insanî endişeleri adeta kökünden kazıyıp yok etmiştir. Tamamen kendi şahsî fayda ve menfaatine odaklanan, kendinden başkasını düşünmeyen, küçük bir menfaati uğruna en yakınının dahi zararını görmezden gelen, menfaate ulaşma konusunda vahşice rekabete, çatışmaya ve hatta yok etmeye dayalı bir hayat anlayışını kendine rehber eden bireylerin meydana getirdiği bir toplum inşa etmiştir.

“Bu medeniyet-i hâzıra (günümüz medeniyeti) insanı çok fakir ediyor. O ihtiyaç cihetinde beşeri zulme, başka haram kazanmaya sevk etmiş. Biçare avâm ve havas tabakasını (işçi ve sermayedar sınıfı) daima mübareze teşvik etmiş” (Emirdağ Lahikası-2, 2021).

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi, kitlesel ve ölçsüz tüketim üzerine kurgulu bir sistemde, tüketilen şeyin veya tüketim tarzının helal veya haram oluşu kesinlikle dikkate alınmamaktadır. Zorunlu gösterilen ihtiyaçları karşılama adına bireyler adeta birer tüketim robotu haline getirilmekte, daha fazla ve daha lüks tüketebilme, daha üst düzeyde bir tüketim seviyesine ulaşabilme hayatın en büyük ve temel hedefi olarak gösterilmektedir. Böyle bir hedefe ulaşmak için harekete geçirilen bireyler adeta çılgınca bir tüketim yarışına sokulmakta, bu yarışla insanlar birbirleriyle vahşi bir rekabete sokularak, birbirine acımanın, birbirinin derdiyle dertlenmenin olmadığı bir

hayat tarzına yöneltilmektedir. Kitlesele tüketimi kitlesele üretimin, dolayısıyla ekonomik büyüme ve gelişmenin motoru haline getirme anlayışıyla işleyen ekonomik sistem elbette modern dünyada gözle görülür bir başarı elde etmiştir. Ancak Bediüzzaman'ın da belirttiği gibi görüntüde elde edilen bu zenginlik ve refah düzeyi, bireyleri daha fazla şeye muhtaç etmekle aslında daha da fakirleştirmiş, dahası her türlü kötü ahlak özelliklerine giriftar eylemiştir. Böyle bir toplumsal yapıda da insanlar arasında barış, kardeşlik, saygı, hoşgörü ve anlayış yerine çatışma, mübareze, birbirine karşı kin ve düşmanlık duyguları zirve noktaya ulaşmıştır (İlk Dönem Eserleri, Şuâât, 2021).

“Demek, bu medeniyet-i hâzıra insanı çok fakir ediyor. O ihtiyaç cihetinde beşeri zulme, başka haram kazanmaya sevk etmiş. Bîçare avam ve havas tabakasını daima mübarezeeye teşvik etmiş (İlk Dönem Eserleri, Hutbe-i Şâmiye, 2021; Sünühât, 2021; Lemeât, 2021).

“Medeniyet-i garbiye-i hâzıra (günümüz Batı medeniyeti), semavî dinleri tam dinlemediği için, beşeri hem fakir edip ihtiyacı ziyadeleştirmiş. İktisat ve kanaat esasını bozup israf ve hırs ve tamahı ziyadeleştirmeye, zulüm ve harama yol açmış. Hem beşeri vesait-i sefahete (ahlaksızlık vasıtalarına) teşvik etmekle, o biçare muhtaç beşeri tam tembelliğe atmış, sa'y ve amelin (çalışma ve emeğin) şevkini kırıyor. Hevesata, sefahete sevk edip ömrünü faydasız zayi ediyor (İlk Dönem Eserleri, Hutbe-i Şâmiye, 2021; Emirdağ Lahikası-2, 2021).

2.4. İnsanlardaki İhtiyaçlar, Dünyevî Açıdan İnsanları Çalışmaya, Yardımlaşmaya ve Dayanışmaya Sevk Etmelidir

Tarih boyunca insanlık sürekli gelişme, artan ihtiyaçlarını karşılama adına var gücüyle çalışma, bilgi ve teknolojisini geliştirme, bunu yaparken birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışma mecburiyetinde olmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında gerek insanların ellerindeki imkânların sınırlılığı, gerekse içinde yaşadıkları çevrenin sağladığı kaynakların sınırlılığı insanlar için harekete geçmeye, yeni kaynaklar aramaya veya var olan kaynaklardan daha fazla istifade etme yollarını aramaya yöneltmiştir. Bu da insanların ilmen ve teknolojik olarak ilerlemesine yol açmış, birlikte büyük topluluklar, medeniyetler ve devletler kurmalarına imkân sağlamıştır.

“Hikmeten sabittir ki, efrad-ı kesirenin içtimâi (nüfus artışı), ihtiyacı intaç eder. Görenek gibi çok esbbla tekessür eden hâcât (çığalan ihtiyaçlar), zeminin kuvve-i nâbitesine sığmaz (doğal kaynaklar yeterli olmaz). İşte şu

noktadan ihtiyaç san'ata (sınâî üretime) ve merak ilme ve sıkıntı vesait-i sefahete hocalık edip tâlime başlarlar” (İlk Dönem Eserleri, Sünühat, 2021).

İnsan, bütün hayvanlardan mümtaz ve müstesna olarak, acip ve lâtif bir mizaç ile yaratılmıştır. O mizaç yüzünden, insanda çeşit çeşit meyiller, arzular meydana gelmiştir. Meselâ, insan en muntehap (seçkin) şeyleri ister, en güzel şeylere meyleder, ziynetli şeyleri arzu eder, insaniyete lâyük bir maişet ve bir şerefle yaşamak istek.

“Şu meyillerin iktizası üzerine, yiyecek, giyecek ve sair hacetlerini istediği gibi, güzel bir şekilde tedarikinde çok san'atlara ihtiyacı vardır. O san'atlara vukufu olmadığından, ebnâ-yı cinsiyle teşrik-i masai etmeye (işbölümü yapmaya) mecbur olur ki, herbirisi, semere-i sa'yiyle (emeğinin neticesiyle) arkadaşına mübadele suretiyle yardımda bulunsun ve bu sayede ihtiyaçlarını tesviye edebilsinler” (İşârâtü'l-İ'câz, 2021).

Sanayi ve teknolojiye geri kalmış toplumlar, özellikle sanayi devrimini gerçekleştiremeyip Batılı ülkelere karşı mağlup duruma düşen İslâm toplumlarının da hemen her yönden kendini gösteren ihtiyaçların baskısıyla, ihtiyaçları adetâ bir muallim, bir rehber gibi görerek ve onları karşılamaya yönelik tüm imkân ve kaynakları harekete geçirerek terakki etmek mümkün, hattâ Müslümanlar için elzemdir.

“İhtiyaç her işin üstadıdır” (İlk Dönem Eserleri, Sünühat, 2021).

“Hem de ihtiyaç denilen medeniyetin pederi ve terakkiyatın müessesesi olan üstad-ı ihtiyaç, sillesini kaldırmış, size hükmediyor ki, ya hayat-ı hürriyetinizi bu sahrâ-yı vahşette yağmacılara vereceksiniz, veyahut meydan-ı medeniyette fen ve san'at (sınâî üretim) balonuna, şimendiferine binerek istikbali istikbal ve o ecnebî ellerine geçen o emval-i müttefikayı istirdad ederek kâbe-i kemâlâta koşacaksınız” (Divan-ı Harbi-i Örfî, 2021).

“Medeniyet ve san'atın hakikî üstadı ve vesilelerin ve mebâdîlerin tekemmülüyle cihazlanmış olan şedid bir ihtiyaç ve belimizi kıran tam bir fakr, öyle bir kuvvettir ki, susmaz ve kırılmaz” (İlk Dönem Eserleri, Hutbe-i Şâmiye, 2021).

2.5. İhtiyaçların ve Fakirliğin Yaygınlaştığı Bir Zeminde Gösteriş ve Lüks Tüketim Câiz Değildir

Bediüzzaman, *Lemeât* risâlesinde “Böyle zamanda tereffühte izn-i şer'î bizi muhtar bırakmaz” başlığıyla, fakr-u zaruretin yaygın halde yaşandığı şartlar altında Müslümanların lüks tüketimde bulunmalarına Şer'î iznin bulunmayacağını ifade eder. Ardından toplumdaki israfçı azınlığı örnek almak yerine beslenme ve tüketimde besatet ve sadeliği esas yapılmasını tavsiye eder (Sözler, Lemeat, 981).

İlk dönem eserlerinden olan *İşârât* risâlesinde “nefisperestlerin nazar-ı dikkatine” başlığı altında Bediüzzaman aynı noktaya vurgu yaptıktan sonra, eski dönemlerle halihazırdaki durum arasındaki farklılığa dikkat çeker:

“Eskide, ekser İslâm aç değildi; tereffühe (yüksek refah seviyesindeki tüketime) ihtiyar vardı. Şimdi açtır; telezzüze (başkalarının imrendirecek şekilde lezzet almaya) ihtiyar yoktur” (İlk Dönem Eserleri, İşârât, 2021).

Tereffüh yani lüks ve gösteriş tüketiminin temelinde modern medeniyetin insanların ihtiyaç algısını değiştirmesi bulunmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi zaruri olmayan pek çok ihtiyacı bu medeniyet Bediüzzaman’a göre zarurî ihtiyaç şeklinde algılanır hale getirmiştir. Bu ise insanları helal-haram demeden tüketmeye ve harcamaya yöneltmiştir.

Sonuç

Modern iktisadî anlayışa göre insanların ihtiyaçları ile bu ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetler arasında bir uyumsuzluk vardır. Bu yaklaşım kaynakların kıt, yani sınırlı, buna karşılık insan ihtiyaçlarının sınırsız ve sonsuz olduğunu varsayar. Bu yüzdendir ki sınırsız ihtiyaçların karşılanmasına yönelik kıt olan kaynakların nasıl bölüştürüleceği konusu günümüz İktisat biliminin üzerinde durduğu en önemli problemdir.

İslâm’ın iktisadî bakış açısına göre sınırsız olan ihtiyaçlar değil arzu ve isteklerdir. Tatmin edilmesi gereken yön, maddî ve biyolojik ihtiyaçlar değil manevî ve ruha ait ihtiyaçlardır. Sonsuz olan insanın manevî arzu ve emelleridir ve her yönden sınırlı kabul edilen dünya hayatında bu yönünün tatmin olması, manevî ihtiyaçlarının karşılanması imkânsızdır. Böyle bir imkânsızlığa rağmen tatmin arayışına girilmesi veya toplumun bu yönde tahrik edilmesi çevre sorunlarından sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlara kadar pek çok sıkıntı ve krizin patlak vermesine sebep olur. İslâm, gerek ferdî gerekse içtimâî hayatta böyle olumsuz tabloların ortaya çıkmaması adına önleyici tedbirleri önceden alır. Örneğin bireylerin maddî istek ve arzularının gerek dinî gerekse ahlakî prensip ve kurullarla bizzat yine insan tarafından kontrol altına alınması istenmiştir.

İnsanın hem maddî hem manevî açıdan dengeye ulaşması ancak aşırılıklardan kaçınması ve orta yolu bulmasıyla gerçekleşir. İnsan itidal ve adalet prensibi doğrultusunda hareket etmelidir. Böylece insan, rasyonel, yani sadece bireysel fayda eksenli hareket eden “Homo-Economicus” sıfatını değil “Allah’ın yeryüzündeki halifesi-temsilcisi” olma konumunu ifade eden “Homo-

Islamicus" vasfını kazanmış olur. İktisadî karar, tercih ve davranışlarında, kendisinde yaratılıştan var olan nefsini tatmin ve faydasını maksimize etme eğilimini, Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde, makul ölçülerle düzenlemeye, şekillendirmeye çalışır.

Fayda maksimizasyonu ilkesi aslında sadece Homo-Economicus için değil İslâmî insan için de geçerlidir. Ancak bu durum sadece dünya hayatı için söz konusu değildir. Dünya-ahiret dengesinin gerçekleştirilmesiyle elde edilecek, sonu asla olmayan, her türlü imkân ve nimetleriyle sınırsız olan ahiret hayatını da içine alan bir fayda maksimizasyonundan bahsedebiliriz. Eğer ihtiyaç konusuna faydacı bir yaklaşım söz konusu olacaksa, asıl faydacılık ve maksimizasyon yaklaşımı bu olsa gerektir.

İslâm iktisadına göre de kaynaklar sınırlıdır, yani kıtlık kanunu geçerlidir. Ancak insanların emrine sunulan kaynaklar geçmişten günümüze ve geleceğe tüm insanların ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayacak nitelik ve miktardadır. Tıpkı geçmişte olduğu gibi bugün de insanlık için gizli olan nice kaynak keşfedilmeyi, kullanıma geçirilmeyi beklemektedir. Bunun için insanın yapması gereken şey çalışmak, araştırmak ve bu kaynakları keşfetmektir.

Bilim ve teknolojiyle yeni kaynakları keşfetmek ve insanlığın emrine sunmak da tıpkı ferdî hayatta olduğu gibi bir takım kurallar çerçevesinde olmalıdır. Günümüz iktisadî anlayışının kabul ettiği ihtiyaçların sınırsızlığı anlayışından hareketle sergilenen kitlesel üretim ve kitlesel tüketim anlayışı kabul edilemez. Bunun tam karşılığı kitlesel bir israf halidir. Dolayısıyla israf sadece bireysel tüketimle sınırlı bir olgu değil, üretimde, özellikle de kitlesel üretim yoluyla kitlesel boyutta da gerçekleşebilir. İslâm iktisadî anlayışının geçerli olduğu bir dünyada üretim ve tüketim çılgınlığı gibi bir tablonun ortaya çıkması imkânsızdır.

Bediüzzaman Said Nursî, bazı eserlerinde ihtiyaç kavramını, tıpkı günümüz iktisadî anlayışında olduğu gibi, temel bir iktisadî kavram olarak ele almıştır. Ancak bu kavrama İslâmî iktisat perspektifinden bakar ve o doğrultuda bir çerçeve belirlemiştir.

Bediüzzaman'ın ihtiyaç kavramıyla ilgili getirdiği en belirgin yaklaşım, bu kavrama imanî ve tevhidî bir bakış açısını ortaya koymasıdır. Bu bakış açısının merkezinde ise ihtiyaç perspektifinden tüm varlık, nimet ve lezzetlere yaklaşırken, hepsini ve her şeyi "Esmâü'l-Hüsna" cihetinden görebilme, değerlendirebilme yaklaşımı vardır. İnsanların yaratılışında sonsuz acizlik,

fakirlik ve ihtiyaç bulunur. İnsandaki bu özellikler onu rahmeti, zenginliği, kudreti, ikramı ve cömertliği sonsuz olan bir Yaratıcıya yöneltir. Her şeyin Yaratıcısı olan Allah, sahip olduğu eşsiz sıfatlarını ve isimlerini içinde bulunduğumuz bu âlemde Esmâü'l-Hüsna tecellileriyle sergilemektedir. Hattâ Bediüzzaman'a göre Allah'ın bu isim ve sıfatlarının ortaya çıkabilmesi için hem insanın, hem kâinatın sınırlı ve sonlu olması gerekir. Örneğin Allah sonsuz cömertlik, ikram ve ihsanının hakkıyla bilinebilmesi için insanın hadsiz ve sınırsız bir acziyete, fakirliğe ve ihtiyaca sahip olması lazımdır.

Hem kendisine, hem kendisi gibi her cihetten sınırlı olan varlık âlemine bu zaviyeden bakan insan, tecellî ve yansımaları bulunan bu Esmâ'ya, yani Allah'ın sonsuz isimlerine bakarak bir adım daha atar ve ebedî yansımaların gerçekleşeceği ahiret âlemine yönelir. O Esmâ'nın ebedî ve sonsuz olarak yansımalarının olacağı ahiret âlemini düşünür. İçinde yaşadığı bu dünyayı ve sahip olduğu bütün nimetleri bu bakış açısıyla değerlendirir. Dünya hayatı boyunca daima kulluk bilinci ve dairesi içinde hareket eder. İsfaktan kaçınmaya, gösteriş ve lüks tüketiminden uzak durmaya çalışır. Kendisinden çok başkalarını düşünür. Onlarla münasebetini vahşi bir rekabet ortamında gerçekleştirmez. Barış ve kardeşliğin, sevgi, saygı ve dayanışmanın hâkim olduğu toplumsal bir zeminin teşkili için elinden gelen gayreti sarfeder.

Kaynakça

- Baban, Şükrü. *İktisat Dersleri*, İstanbul: Kenan Basımevi, 1942.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*, Beyrut: Dâr-u İbn Kesîr, 1987.
- Gül, Ali Rıza. "İslam İktisat Düşüncesinin Kur'an'daki Temelleri". *Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algulanışı* Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 2010, 35-89.
- İbnu'l-Mukaffa', Ebu Muhammed Abdullah. *el-Edebü'l-Kebîr ve'l-Edebü's-Sağîr*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.
- Kızılkaya, Necmettin. "İslam İktisadı Çalışmalarında Yöntem Üzerine Bazı Mülâhazalar". *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*. İstanbul: İGİAD Yayınları, 2014, 13-24.

Komasyon. *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, Cilt II, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.

Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. El-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisabûrî. *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Sözler*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Mektubat*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Şuâlar*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Mesnevî-i Nuriye*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *İşârâtü'l-İcâz*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Barla Lahikası*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Emirdağ Lahikası*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Divan-ı Harbi-i Örfî*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *İlk Dönem Eserleri*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Sili, Ayşegül & Çürük, Suna A. "Bir İdeal Toplum Bileşeni Olarak İslam'ın Temel Ekonomik İlkeleri." *Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi 2* (Maltepe Üniversitesi Yayınları 2013), 107-123.

Şemseddin Sami. *Kâmûs-i Türkî* (1307'den aynı basım). İstanbul: Çağrı Yayınları, 2004.

Tabakoğlu, Ahmet. *İslâm ve Ekonomik Hayat*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.

Tabakoğlu, Ahmet. "İslâm İktisadî ve Modern Kapitalizm". *Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı*. Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 2010, 91-133.

Tabakoğlu, Ahmet. *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

Yaran, Rahmi. *İslâm Fıkhdında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsallaşması*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2007.

Zaim, Sabahaddin. "İslâm Açısından İktisadî ve Sosyal Faaliyetlerle İlgili Normatif Kaideler". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 44/1-4 (1986), 17-37.